

УДК 343.424

DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.3.16>**Т. Д. Лисько**

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права і процесу
юридичного факультету Національного авіаційного університету

ПОРУШЕННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН ЗАЛЕЖНО ВІД ЇХ РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У науковій статті проведено кримінально-правове дослідження забезпечення свободи віросповідання в Україні. Зроблено висновок, що вказане право є фундаментальним і повинно забезпечуватись на належному рівні усіма державами цивілізованого світу. Об'єктом дослідження є гарантоване Конституцією України право особи на свободу віросповідання.

В результаті проведеного дослідження виявлено окремі прогалини та переваги вітчизняного законодавства у частині кримінально-правового забезпечення права на свободу віросповідання, встановлено, що сучасне кримінальне право України в цілому відповідає міжнародним стандартам захисту конституційного права громадян на свободу віросповідання, однак є окремі вади у частині однозначного розуміння елементів складів злочинів, що посягають на свободу віросповідання. Це викликає труднощі у застосуванні права. Зокрема, йдеться про значну кількість оціночних ознак складів злочинів, що потребують роз'яснення та не можуть бути чітко визначені методом буквального тлумачення кримінального закону.

Автор вказує, що чинна редакція ст. 161 КК України суперечить правилам юридичної техніки та правової визначеності, оскільки містить не роз'яснені законодавцем специфічні оціночні категорії. Вирішити цю проблему можна шляхом вказівки переліку конкретних проявів злочинної поведінки з врахуванням специфіки суб'єктивної сторони. Окрім того, слід визначити і закріпити у спеціальному законі поняття «релігійні почуття», «образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями», «релігійні переконання», «релігійна ворожнеча», «релігійна ненависть», беручи до уваги систему життєвих цінностей, котрим людина керується в зв'язку з належністю до того чи іншого релігійного вчення.

Ключові слова: свобода віросповідання, дискримінація, кримінальна відповідальність, релігійна ворожнеча, образа почуттів громадян у зв'язку з їх релігійними переконаннями.

Постановка проблеми. Свобода віросповідання – фундаментальне право людини, гарантоване Конституцією України, визначене міжнародними актами та є складовою статусу людини. Безсумнівно, релігія є для кожного, хто її сповідує, одним із основних елементів його світосприйняття [1]. Від можливості реалізації права на свободу віросповідання в багатьох випадках залежить благополуччя конкретної людини, а також держави і суспільства в цілому. Ставлення до релігії зумовлює ставлення людини до інших

цінностей, людей, держави і суспільства, зумовлює його поведінку. Зловживання свободою віросповідання є порушенням цього права, що нерідко призводить до значних негативних наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши останні дослідження в цій царині, можемо констатувати, що ця проблема користується увагою дослідників. До того ж, фокус уваги зосереджений не тільки на визначенні ключових понять аналізованого конституційного права, але й на механізмах та

способах його правового забезпечення, в тому числі й засобами кримінально-правового впливу. Так, зокрема, ці питання висвітлювали Ю.В. Александров, О.А. Альонкін, О.В. Білаш, І.М. Компанієць, Н.М. Кропачев, Є.В. Лашук, С.Я. Лихова, В.М. Малишко, К. Марисюк, В.І. Маркін, М.В. Палій, В.М. Панькевич, Ю.Ю. Фисун, І.Г. Швидченко, Л.В. Ярмол та інші.

Метою наукової статті є аналіз кримінального законодавства у частині забезпечення свободи віросповідання кримінально-правовими засобами, виявлення специфічних проявів такого забезпечення

Виклад основного матеріалу. КК України містить ряд норм, що забезпечують кримінально-правовий захист свободи віросповідання. Так, можна виділити три рівні кримінально-правового регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення свободи віросповідання:

1. *Загальний рівень.* Відповідно до п. 3 ст. 67 КК України, вчинення злочину на ґрунті релігійної ворожнечі чи розбрату є обставиною, що обтяжують покарання. Загальне положення кримінального закону розповсюджується на всі склади злочинів, що містяться в Особливій частині КК. Таким чином, вчинення будь-якого злочину з мотивів релігійної ворожнечі чи розбрату буде враховуватись судом як обставина, що обтяжує покарання.

2. *Кваліфікований рівень.* У окремих статтях Особливої частини КК України містяться норми, що встановлюють підвищену кримінальну відповідальність за вчинення злочину на ґрунті релігійної нетерпимості. Так, кваліфікованим складом посягання на територіальну цілісність і недоторканість України, є умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій, що поєднані з розпалюванням релігійної ворожнечі (ч. 2 ст. 110 КК України).

Кваліфікованими стають злочини проти життя та здоров'я особи, вчинені з мотивів релігійної нетерпимості – умисне вбивство (п. 14 ч. 2 ст. 115 КК); умисне тяжке тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 121 КК);

умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 2 ст. 122 КК України); умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень (ч. 2 ст. 126 КК України); катування, (ч. 2 ст. 127 КК); погроза вбивством, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози (ч. 2 ст. 129 КК).

3. *Спеціальний рівень.* КК України передбачає ряд злочинів, що є спеціальними складами у сфері забезпечення свободи віросповідання. До них належать:

Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками (ст. 161 КК України).

Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків (ст. 178 КК України).

Незаконне утримання, осквернення або знищення релігійних святинь (ст. 179 КК України).

Перешкоджання здійсненню релігійного обряду (ст. 180 КК України).

Посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів (ст. 181 КК України).

Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують релігійну нетерпимість та дискримінацію (ст. 300 КК України).

Геноцид, тобто діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу (ст. 442 КК України) [2, с. 140–141].

Найбільш розповсюдженим в Україні з точки зору практичного застосування є кримінальне правопорушення, передбачене ст. 161 КК України, що встановлює відповідальність за умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расо-

вої чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. В межах окресленої теми зупинимось лише на тих ознаках складу кримінального правопорушення, що посягають на свободу віросповідання:

- розпалювання релігійної ворожнечі чи ненависті;
- образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями;
- пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками релігійних.

Уточнення та детального тлумачення потребує термінологічний зворот «*образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями*», оскільки містить оціночні поняття. Ст. 161 КК та Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року [3] не надає роз'яснення та тлумачення вказаного термінологічного звороту. Немає на сьогодні й сталої судової практики, яка допомогла б вирішити дане питання.

Релігійними слід вважати почуття благоговійного ставлення особи до того, що відповідно до релігійних переконань особи є для неї святинею, наприклад, релігійні переконання, догмати релігії, особистості на діяння святих, а також священні образи та тексти, інші предмети релігійного вшанування (паломництва). Проте слід відзначити, що спектр почуттів віруючих може бути досить різноманітним. Так, для представників однієї конфесії певна поведінка у місцях проведення релігійного культу є прийнятним, а представниками інших конфесій вона оцінюється як образа святині. Такі колізії можуть виникати навіть з догматичних постулатів різноманітних конфесій. Вбачається, що конструювання такого досить «ненадійного»

механізму кримінально-правового захисту свободи віросповідання з врахуванням почуттів однієї конфесії та нівелюванням іншої – досить небезпечно.

Об'єктом кримінально-правової охорони виступають *почуття громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями*. Тобто, потерпілою від цього кримінального правопорушення може бути тільки особа, що має релігійні переконання незалежно від того, яку саме релігію сповідує. Це уточнення потребує відповідного процесуального доказування, оскільки слід встановити, що потерпілий дійсно сповідує певну релігію. Очевидно, що формальний підхід до питання доведення факту заподіяння шкоди потерпілому у виді образи релігійних почуттів тільки на підставі показань самого потерпілого, неприпустимо, оскільки для встановлення цієї обставини слід довести, що потерпілий дійсно є віруючим, тобто дотримується релігійних норм, а також факт сильного душевного переживання з приводу того, що система його поглядів, переконань, цінностей зазнала знущення через цинічні дії суб'єкта злочину.

Однак поза увагою законодавця залишаються почуття осіб, що не сповідують жодної релігії (атеїсти) або почуття осіб, які переконані в неможливості пізнання наявності чи відсутності існування Бога (агностики), хоча Конституція гарантує рівність у правах всіх зазначених осіб.

Правова невизначеність у даному питанні може ускладнити процес доказування, оскільки зовсім не зрозуміло, які обставини повинні вказувати на наявність почуттів громадян, які пов'язані з релігійними переконаннями, яким чином ці почуття можуть проявитися в межах об'єктивної сторони складу цього злочину.

Почуття, пов'язані з релігійними переконаннями, можна визначити як переживання, пов'язані із системою поглядів, ідей, переконань, цінностей, відносин, продиктованих тим чи іншим релігійним вченням та сприяють формуванню релігійного світогляду. Очевидно, виходячи із психологічного розуміння почуттів, ці переживання віруючих повинні проявлятися в намаганні відстоювати релігійну систему поглядів, дотримуватись релігійних норм,

виконувати релігійні обряди, інші культові дії, брати участь у проведенні релігійних церемоній тощо. Релігійні почуття, як і будь-які інші, характеризуються стійкістю, глибиною, тривалістю переживань і цим відрізняються від емоцій, котрі не носять тривалого та стійкого характеру.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 161 КК України, характеризується публічною дією, яка виражається в 1) розпалюванні релігійної ворожнечі та ненависті, 2) образі почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, 3) прямому чи непрямому обмеженні прав або встановленні прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками релігійних переконань.

Коли мова йде про прояви об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 161 КК України, маємо звернути увагу на дії, від яких особа має утримуватись під загрозою кримінального покарання. Тобто повинен бути чіткий перелік правил, норм, принципів, догм релігійного змісту, порушення яких може викликати образу почуттів громадян в зв'язку з їх релігійними переконаннями. При наявному формулюванні ст. 161 КК України законодавець встановлює відповідальність за діяння, котрі не мають юридичного змісту. Для того, щоб зрозуміти і кваліфікувати діяння як таке, що ображає почуття громадянина в зв'язку з його релігійними переконаннями, необхідно звернутися до джерел і норм релігії, котрі описують вказані норми, правила здійснення тих чи інших обрядів, правила поведінки в місцях проведення релігійних церемоній тощо. Проте конфесійні норми не є частиною законодавства і правової системи України, тому оцінка образи почуттів громадянина у зв'язку з релігійними переконаннями знаходяться в сфері суб'єктивної оцінки і сприйняття. Така ситуація суперечить принципу справедливості та законності. Вбачається, що кримінальне право може брати під охорону тільки ті суспільні відносини, котрі мають юридичний зміст, мають визначені правові межі. Об'єкт кримінально-правової охорони має бути змістовно точним і зрозумілим. Перш ніж вказувати на об'єкт кримінально-правової охорони, йому слід

надати правовий зміст в рамках регулятивних галузей права, адже кримінальний закон може охороняти тільки ті відносини, котрі вже врегульовані позитивними галузями права.

Порушення права на свободу віросповідання може проявлятися, наприклад, у певних цинічних діях з предметами релігійного культу (спалювання священних книг, повалення поклінного хреста), цинічні написи, малюнки, інші зображення, образливі висловлювання, що стосуються релігійних переконань тощо. Слід підкреслити, що йдеться про публічні дії, тобто такі, що вчиняються в громадських місцях (в парках, магазині, на вулиці тощо), або ж інформація, розміщена на сайтах, в соціальних мережах, оприлюднена через ЗМІ тощо, тобто інформація доноситься необмеженій кількості осіб.

Існує досить тонка грань між порушенням права інших та вираженням своїх поглядів. Слід звернути увагу, що під ознаки даного складу злочину не підпадають висловлювання власної думки, поглядів, суджень, навіть публічне їх вираження серед віруючих, що продиктовані неприйняттям певного релігійного вчення, але таке, що виражається в прийнятній формі, не ображає релігійні почуття інших, не порушує загально визнані норми і правила поведінки. Досить небезпечним в цьому контексті є положення п. 3 ст. 37 проєкту Закону «Про медіа в Україні» № 2693 від 27.12.2019 та 2693-2 від 29.05.2020, у якому пропонується зазначити, що на території України (в тому числі суб'єктам у сфері медіа) забороняється поширювати висловлювання, що є дискримінаційними щодо окремих осіб та їх груп на основі етнічного походження, громадянства, раси, релігії та вірувань, віку, статі, фізичних вад, стану здоров'я, сексуальної орієнтації або за іншою ознакою. Вже вкотре цей законопроект потрапляє до Верховної Ради, проте повертається на доопрацювання. У разі прийняття такого закону, жоден з нас не матиме можливість вільно висловити критичне ставлення до осіб, що мають нетрадиційну сексуальну орієнтацію, сповідують релігію, що базується на певних «специфічних» догмах і суперечить нашим власним переконан-

ням, в тому числі релігійні організації, які проповідують та підтримують створення традиційної сім'ї, традиційні сімейні цінності. Вказане положення суперечить гарантованому Конституцією праву на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст. 32 Конституції України). При цьому *висловлення* власного релігійного переконання будь-яким способом не повинно ображати релігійні погляди іншої людини, тобто не повинно містити образу будь-яких релігійних переконань або релігії в цілому, або ознаки будь-якого злочину чи погрози його вчинити, а так само виключати підбурювання до вчинення злочину на ґрунті релігійної нетерпимості або ненависті.

Суб'єктивна сторона даного кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Суб'єкт усвідомлює, що вчиняє публічні дії, спрямовані порушення свободи віросповідання. У кримінальному праві окремих зарубіжних країн чітко і безальтернативно визначена суб'єктивна сторона злочину, що посягає на свободу віросповідання, що дає можливість уникнути помилок правозастосування. Зокрема, підкреслюється, що вказане діяння вчиняється не просто зі злим умислом, а й має конкретну ціль – заподіяти образу почуттів громадян у зв'язку з їх релігійними переконаннями (наприклад, ст. 170 Закону про кримінальне право Ізраїлю [4]).

Наразі в Україні на правозастосовному рівні визначено, що обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони аналізованого складу кримінального правопорушення є мета – розпалити релігійну ворожнечу, образити почуття громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, обмежити права або встановити прямі чи непрямі привілеї громадян за ознаками релігійних переконань. Встановити мету досить складно, оскільки вона є фактичним результатом, котрий суб'єкт злочину бажає досягти шляхом вчинення суспільно небезпечного діяння. Мета повинна проявлятися в конкретних діях, спрямованих на її досягнення. Тому дослідники рекомендують визначати мету беручи до уваги не тільки показання особи, але і об'єктивну характеристику його дій. Щодо алгоритму

визначення мети образити почуття громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, науковці пропонують оцінювати будь-яку дію, що вчиняється на місці відправлення релігійних обрядів та йде в розріз зі сталими та прийнятними тут правилами поведінки, якщо вона є агресивною і цинічною. Поєднання змісту дії та місця їх вчинення однозначно вказують на мету.

Відсутність у законі ознак, що характеризують образу почуттів спричиняють неточність у розуміння вказаного термінологічного звороту.

Під образою слід розуміти відкрито виражену, цинічну, аморальну форму спілкування, що є принизливою для людини. В контексті образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями образу слід розуміти як приниження цінностей, ідей, системи поглядів віруючої людини, що виражається в непристойній формі. Наявність вказаної мети може бути виявлено не тільки з показань самого потерпілого, але і через характер вчинюваних діянь (цинічні, грубі дії, що виражають явну неповагу до поглядів та ідеалів віруючої людини). Мотив не впливає на кваліфікацію, тому злочинні діяння можуть бути вчинені не тільки у зв'язку з відразою або несприйняттям тієї чи іншої релігії, тобто з мотивів релігійної нетерпимості, але за іншими мотивами (наприклад, хуліганським, мотивом расової чи національної нетерпимості).

Суб'єктом кримінального правопорушення може бути будь-яка фізична осудна особа, що досягла віку кримінальної відповідальності.

Публічне осквернення релігійної чи богослужбової літератури, предметів релігійного поклоніння, знаків, емблем, символіки або атрибутики або їх псування чи знищення, вчинене з метою образи релігійних почуттів віруючих громадян, також тягнуть відповідальність за ст. 161 КК України.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що ст. 161 КК України потребує удосконалення. Нечіткі законодавчі формулювання спричиняють проблеми кваліфікації образи почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а

відсутність типових підходів до відповідальності представників різних конфесій свідчить про порушення найважливішого конституційного принципу рівності всіх перед законом.

В літературі висловлювались пропозиції доповнити КК нормами про кримінальну відповідальність за розголошення таємниці сповіді, примушування священнослужителя до давання показів чи свідчень тощо [5, с. 34].

Акцентуючи увагу на тому, що диспозиція ст. 161 КК України містить ряд оціночних понять таких як «розпалювання ... релігійної ворожнечі та ненависті», «образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями» тощо, окремі науковці пропонували доповнити ч. 1 ст. 161 КК ознакою «що спричинило заподіяння істотної шкоди правам, свободам та інтересам окремих людей чи громадян». Як вказує В. М. Панькевич, істотна шкода має матеріальний і нематеріальний характер і визначається з огляду на усі конкретні обставини справи [6, с. 12]. Аргументом на користь такого нововведення є намагання конкретизувати ступінь суспільної небезпечності вказаного злочину. Проте слід вказати, що саме поняття «істотна шкода» теж належить до категорії оціночних і тому не може виконати очікувану функцію конкретизації ступеня суспільної небезпечності злочину, передбаченого ст. 161 КК України. Натомість перетворення складу кримінального правопорушення із формального у матеріальний ускладнить і так не просту процедуру доказування, спричинить запровадження виміру цієї шкоди, яка зазвичай носить нематеріальний характер.

Висновки і пропозиції. Таким чином, чинна редакція ст. 161 КК України суперечить правилам юридичної техніки та правової визначеності, оскільки містить не роз'яснені законодавцем специфічні оціночні категорії. Вирішити цю проблему можна шляхом вказівки переліку конкретних проявів злочинної поведінки з врахуванням специфіки суб'єктивної сторони. Окрім того, слід визначити і закріпити у спеціальному законі поняття «релігійні почуття», «образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконан-

нями», «релігійні переконання», «релігійна ворожнеча», «релігійна ненависть», беручи до уваги систему життєвих цінностей, котрими людина керується в зв'язку з належністю до того чи іншого релігійного вчення. Саме почуття причетності до цієї конкретної релігійної культури повинно бути покладено в основу визначення релігійного почуття. Образом почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями можна визначити як негативну оцінку сповіданого ними релігійного вчення, що виражається у непристойній принизливій формі, супроводжується грубим порушенням громадського порядку, виражає явну неповагу до загальноприйнятих правил поведінки та моралі, проте з дотриманням свободи особи на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Слід підкреслити, що існує про органічне поєднання обох вказаних ознак – образи почуттів у зв'язку з релігійними переконаннями громадян та грубого порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства. Обов'язковим є встановлення прямого умислу на вчинення зазначених дій та спеціальної мети.

Для цілісного та системного забезпечення права на свободу віросповідання слід систематизувати на структурно виокремити спеціальні норми про кримінальну відповідальність за порушення свободи віросповідання в окремий розділ Особливої частини КК України. Це дасть змогу виділити спільний родовий об'єкт вказаних посягань, встановити понятійний апарат для цієї специфічної групи кримінальних правопорушень, гармонізувати їх з міжнародними стандартами.

Список використаної літератури:

1. Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religion or Belief. Proclaimed by General Assembly resolution 36/55 of 25 November 1981. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/ReligionOrBelief.aspx>
2. Lykhova, S. Y., Leonov, B. D., Lysko, T. D., Shaptala, N. K., & Maksymov, S. I. Criminal-legal ensuring of freedom of religion in modern conditions: a comparative analysis. *Revista Género e Interdisciplinaridade*. 2021. 2 (01). P. 123–152.

3. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII : станом на 15 берез. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 26.10.2022).
4. Закон об уголовном праве Израиля. Постатейный перевод с иврита на русский язык. (2010). URL: <http://library.khpg.org/files/docs/1375279180.pdf>. (дата звернення: 26.10.2022).
5. Марисюк К. Кримінально-правова відповідальність за порушення законодавства у сфері свободи віросповідання у державах пострадянського простору. *Право України*. 2003. № 9. С. 32–34.
6. Панькевич В. М. Кримінальна відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 20 с.

Lysko T. Violation of the equality of citizens depending on their religious beliefs: separate problems of criminal law regulation

A criminal legal study of the provision of freedom of religion in Ukraine is conducted in the scientific article. It is concluded that this right is fundamental and should be ensured at the proper level by all of the countries of the civilized world. The object of the study is the right of an individual to freedom of religion, which is guaranteed by the Constitution of Ukraine.

As a result of the conducted research, certain gaps and advantages of the domestic legislation in terms of criminal-legal protection of the right to freedom of religion are found. It is established that the modern criminal law of Ukraine meets international standards for the protection of the constitutional right of citizens to freedom of religion in general. However, there are certain flaws in terms of unambiguous understanding elements of crimes that violate the freedom of religion. Thus, some difficulties are caused in the application of the law. In particular, we are talking about a significant number of evaluative features of the composition of crimes, that require clarification and cannot be clearly defined with the method of literal interpretation of the criminal law.

The author points out that the current version of the Art. 161 of the Criminal Code of Ukraine contradicts the rules of legal technique and the rules of legal certainty, as it contains specific assessment categories, which are not explained by the legislator. This problem can be solved by specifying a list of specific manifestations of criminal behaviour, taking into account the specifics of the subjective side. In addition, the concepts of "religious feelings", "offense of feelings of citizens in connection with their religious beliefs", "religious beliefs", "religious enmity", "religious hatred" should be defined and enshrined in a special law. The system of vital values that a person is guided by in connection with belonging to one or another religious teaching should be taken into account simultaneously.

Key words: *freedom of religion, discrimination, criminal liability, religious enmity, insult to the feelings of citizens in connection with their religious beliefs.*